

АРХІВНІ ЗНАХІДКИ

УДК 94(477.51)“1918”

Геннадій ДУДЧЕНКО
(Ніжин)

Крутівські події 1918 р. крізь призму історичної пам'яті

Один із найбільш міфологізованих епізодів Громадянської війни трапився поблизу м. Ніжина на залізничній станції Крути. 29 січня 1918 р. збройний загін Української Народної Республіки спробував зупинити наступ військ більшовицької Росії. Зазнавши значних втрат загін відступив, затримавши просування більшовиків на 1 добу. З точки зору воєнної історії напевно чи ця подія мала значний вплив на результати російсько-української війни 1917–1918 років, хоча й була чи не найзначнішим зіткненням ворогуючих сторін на півночі Лівобережної України. Проте низка обставин спричинила концентрацію уваги суспільства на крутівських подіях і подальше перетворення їх на міф, легенду української національної історії.

Серед зазначених обставин слід відзначити, по-перше, вік захисників української державності під Крутами. Відповідно до джерел більшість бійців українського загону були ще зовсім молодими – курсантами Першої Київської юнацької (юнкерської) школи імені Богдана Хмельницького, а також студентами та гімназистами добровольчого загону – Студентського куреню, що напередодні бою приїхали на станцію для підтримки курсантів. По-друге, зазначимо мужність та стійкість молоді, готової ціною власного життя зупинити ворога, який щонайменше вдесятеро кількісно переважав захисників ст. Крути. Така поведінка юнаків дисонувала загальним настроєм апатії та байдужості, які панували як у регулярному війську, так і в суспільстві. По третє, трагічна доля 27 полонених зі студентського куреню, замордованих і розстріляних більшовиками після бою. Нарешті, неоднозначна роль військового та політичного керівництва молоді української держави у крутівських подіях, яка зробила можливим використання їх як аргументу в протистоянні між різними українськими політичними угрупованнями як революційної, так і постреволюційної доби.

Свій внесок у міфологізацію бою під Крутами зробила також українознавча обмежена джерельна база. Кілька десятків спогадів

записаних справжніми та гіпотетичними учасниками й свідками за повної відсутності архівно-документальних матеріалів неминуче зводить дослідження цієї події до студій над історичною пам'яттю, яка за своєю природою схильна до міфологічного відтворення минулого. Відтак, будь-які додаткові свідчення, залишені про цю подію мають важливе значення, оскільки дозволяють з одного боку більш глибоко дослідити способи відображення бою під ст. Крути у суспільній свідомості, з іншого – ідентифікувати численні міфологічні алюзії пов'язані з крутівськими подіями та реконструювати історичну реальність.

Запропоновані матеріали є спогадами про спогади. Записані вони були студенткою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя Лесею Сердюк у 2008 р. в с. Пам'ятне – населеного пункту, що виник навколо ст. Крути як пристанційний присілок у 1920–1930-х роках і формувався, здебільшого, переселенцями з найближчих від станції сіл – Крути та Печі. При документалізації аудіального джерела збережено його лексику й стилістику.

№ 1. – 28 жовтня 2008 р. – с. Пам'ятне. – Спогади Сердюк Катерини Сергіївни (82 роки, 1926 р.н.), мешканки с. Пам'ятне Борзнянського району Чернігівської обл.

Дід усе мені торочив. Дід жив оце де Дунька живе. Баба з ними жила і все бачила, а в баби була корова – то вона їм носила парене молоко, вони (начальники) сирого не їли. Це шо баба нам розказувала. А це вже дід нам розказував. Це ж були... Як їх називали? Як, скажіть, їх називають? Генерали? Ні, ні, ні – гімназисти. Це були начальникові синки, понятно? Красні з Конотопа наступали, а цих гімназистів із Києва привезли, з цієї сторони, і каже привезли бідних, ой якого ж я казала января? 29 января. Дак каже привезли – усі були вони начальникові, там простих не було! Повдівані красиво, форми на них красиві, а голії... І мороз 27 чи 26 був. Вагони пасажирські стояли, дак каже саме все начальство у вагонах пирували да баринували, а солдатів випустили на голее поле, і каже той, одна лопатка, а мороз був 20 з чемто. Каже, б'ють-б'ють. Сніг – окопи рили. А та ж лопатка тільки гнеться да ламається. Бачиш яке було, це ж точно, дід про це розказував, дід уже ж такий, шо знав. Його сестра і брат не знали, а в баби була корова, дак каже начальство, всі, брали парене молоко. Дак шо ж випустили їх на поле. Красні з Конотопа... А кінця ніяк не знаю. А каже як усе кончилось то люди як попосміялись. Усі сміялися. І начальство, всі. Красні прийшли у постьолах да в лаптях, не попередівані так, а ці гімназисти: і у вагонах все там часи позолочені, і все на світі. Гарно повдівані. Потому шо, це дід так мені розказував: багатих синки, з якоїсь гімназії, самої старшої гімназії, він і називав, а я ж так не розкажу. Мороз був, а шо ж вони позгиналися лопатками клюють, клюють землю. А хтось в Печі втік. Ага, ще тоді балакали. Але про нього нічого не чули й не знаєм. Наверно він і не висовувався. Хлопців жаль, перебили ж, а шо вони мороз позгиналися лопатками клюють, клюють землю...

№ 2. – 10 листопада 2008 р. – с. Пам'ятне. – Спогади Василя Кириловича Головка (...), мешканця с. Пам'ятне Борзнянського району Чернігівської обл.

Значить я 8 год жив на квартирі у баби Солом'яної, котора робила на жеде на пересзді і собственно получається вона бачила своїми очима усьо то, шо проісходило. Це говорить про те, шо це все було по настоящому: як і вагони сюди приїхали, як бой ішов і як усе це проішло. Дак вона розказувала все нам. Цей вопрос був не так як зараз. Вона казала шо

це була Гражданська війна. І це ж не фашисти йшли, і це не фашисти – це гражданська війна. Там у тій армії і росіяни були, і наші, так і в цій. Це не фашизм був, а гражданська – отако. Це те що вона розказувала, те що вона бачила. Вона грамоти такої не мала, кончила церковно-приходську школу, в політику вона не лізла – констатувала факти. А тоді через пару чи через день приїхали родственники і їх (убитих гімназистів – *унор.*) одсюдова забрали, поховали. А я так не особливо, молодий був, голова була другими вопросами [заня-та]. Це ж би зараз спитав би. А скільки їх було я не могу сказати, брехать не буду, а що забрали всіх, увезли і хоронили. Оце те, що вона казала.

**№ 3. – 10 листопада 2008 р. – с. Пам'ятне. – Спогади Надії Олексіївни
(48 років, 1960 р.н.), мешканки с. Пам'ятне Борзнянського району
Чернігівської обл.**

Мені бабуся розповідала, що в Києві була створена Центральна Рада і там ця Рада хотіла, щоб була вільна Україна. І як такої армії там не було. А росіяни не хотіли цього. Вони (представники Центральної ради – *унор.*) почали збирати добровольців, хлопців. Ці хлопчики були кадети, студенти. Їх набралось душ 300. Їх привезли ешеленом на ст. Крути. Їм мало дали боеприпасів, погано одіті, був великий холод, а тут хотіли потренірувати трошки. Нічого не получилось, бо вже червона регулярна армія була вже в Конотопі і наступала сюди до станції. Ну що ж, сили були не рівні, цих хлопчиків було мало, і як я казала оборонятись було нічим. То їх біденьких усіх повбивали, іздівались з них. А, кажуть, що один хлопчик, вроді, втік у Печі. Я от у газеті я читала, що це жертви урядової легковажності, без жодної військової підготовки і наспіх були озброєні. Оце і все, що я знаю.

***Дудченко Г.М.* Крутівські події 1918 р. крізь призму історичної пам'яті**

Публікуються кілька спогадів про бій під ст. Крути взимку 1918 р., записаних від мешканців сучасного пристанційного с. Пам'ятне.

Ключові слова: Громадянська війна, Крутійський бій, спогади, історична пам'ять.

***Дудченко Г.Н.* Крутовские события 1918 г. сквозь призму исторической памяти**

Печатаются несколько воспоминаний о бое около ст. Круты зимой 1918 г., записанных от жителей современного пристанционного с. Памятное.

Ключевые слова: Гражданская война, Крутовской бой, воспоминания, историческая память.

***Dudchenko G.N.* Kruty events in 1918 in the light of historical memory**

There are printed a few memories about the battle near the railway station Kruty. in the winter of 1918, written by people living in Pamyatne – a modern village around this railway station.

Key words: Civil War, Kruty battle, memories, historical memory.

[надійшло до редакції: 14.01.2013 р.]

